

1875

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Երէկ Ընդհանուր ժողովոյ 454 նիստը տեղի ունեցաւ մեծադոյն մասամբ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին, ընդ նախագահութեամբ Սրբազան Պատրիարք Հօր և Առնապետութեամբ Քրիստոստոս Եփէնտիի:

Ժողովը բացուեցաւ ժամ 7ին:

Օտեան Եփէնտի խօսքի սկսելով ուղեց որ Վաղարշական ժողովոյ ընտրութեան նկատմամբ կարծիք յայտնէ, նախորդ նիստին ներկայ եղած լըլալուն համար, բայց ժողովը արդէն այդ խնդրոյն նկատմամբ վիճաբանութիւններն դադարեալ որոշած լըլալուն անցեալ նիստին, հետեւեալէս Օտեան Եփէնտի լըլալուն պարտաւորեցաւ:

Խնդիրը Վաղ. ժողովոյ ընտրութիւնը սահմանադրապէս թէ վերաբըն նուրթեամբ կատարուելուն վրայ էր. ուստի զազտնի քուէարկութիւն առաջարկուեցաւ այս մասին. բայց ինչպէս նախորդ՝ նշնպէս ալ երէկուան նիստին մէջ քուէարկութեան ձեւին ներկատմամբ դարձեալ վիճաբանութիւնները սկսան ու մէկ ժամէն աւելի տեւեց:

Վերջապէս Գեր. Խորէն սրբազան առաջարկեց որ հետեւեալ բառերով լըլալ քուէարկութիւնը, այսինքն նշնպէս ու Եփէնտի Եփէնտի. իմացուելով թէ ով որ արդի սահմանադրութեան համեմատ կուզէ Վաղ. ժողովոյ ընտրութիւնը պէտք է նոյնութեամբ գըրէ, իսկ ով որ չուզէր՝ վերաքննութեամբ գըրել պէտք է:

Քուէարկութեան միջոցին Սրբազան Պատրիարքը դուրս ելաւ ժողովէն առարկելով թէ իւր ներկայութեան ստիպողական հարկ մը չկայ, միայն քուէարկութեան արդիւնքը ինձ իմացուցէ ըստ:

Քուէարկութիւնը կատարուելով արդիւնքը եղաւ՝

59 քուէ Եփէնտի Եփէնտի

51 » Նշնպէս Եփէնտի

Հետեւաբար վերաքննութեամբ ընել որոշուեցաւ:

Երեսօրէնական կողմէն քաղաքական ժողովոյ ընտրութեան նկատմամբ Ս առաջարկութիւն ուղղուած էր դիւանին. յիշեալ առաջարկութիւնները զատ զատ լիւրջ. ժողովոյ վիճաբանութեան յանձնել դժուարին ըլլալուն, որոշուեցաւ որ յիշեալ առաջարկութեանց հեղինակները Ս. Պատրիարք Հօր նախադասութեամբ ժողով մը կազմելով շարաւորեն ու պարզին իրենց առաջարկութիւններն ու այնպէս ընդհանուր ժողովոյ ներկայացնեն:

Ժողովը գոյուեցաւ ժամ 10 ին, յաջորդ նիստը պիտի գումարեն երկու շաբաթէն:

Տարեդարձ զինեթիմին նազը ախշամբի նիւսեթմիդտէ տէրճ իտիլէճէկինտէն, քէնտուլէ պիր թէշլիլիլ Նիւսեթիլլէ, փանոսեան վարժարան շաղկիտէրինտէն Սաւեփան Եփէնտի թիւրապեան թարաֆընտան դալէմէ ալընմըշ, Քաղաթ օգուճմաւա վաղըթ գալմամըշ օլան աթիլտէքի նութգու տէրճ իտէրիլ:

Ալիւ հանդիսականք

Ամենուս սիրան ու միտքը հեղափոխեալ է այսօր. և ամենուս արիւնք՝ և առնգուն կը խաղայ մեր երակայ մէջ, մինչդեռ սառած էր երբեմն, ատեն մը կազ մը կար մեր լեզուին, ու չըթաներ վրայ, իսկ այսօր նոքա լուծեալ են

այս դաշտի մէջ. Հոս ենք այսօր, սակայն դէպի արեւելք կամ արեւմուտք, դէպի հարաւ կամ հիւսիս, քաղաքապետ ենք, խօսելու վիճելու և ճառելու ազատ ենք և առ բոլորն ըզձանալ և խորհելու ազատ ենք, ինչի կ'օգտէ այս ազատութիւնը, ինչ արդիւնք ասկէ անկեալ ազգի մը, որու կենաց պահանջները ֆիզիկապէս եղած ազատութիւնը չէ, այլ ի բարոյական գործնական ազատութիւնն է. որուն մէջ ազգեր կ'յնան և ազգեր կ'անդին:

Այնպէս պատմութիւնէն կը սորվինք որ նոյն իսկ հանճարաց գործնական ազատութիւնը բարձր և այնչափ կենսական է, որ զազ մը կ'ընայ փրկելու և կ'ընայ աշխարհիս ամենէն քաղաքակրթեալ ազգաց կարգը հանել, վերջապէս աշխարհ հեղափոխել, արդ ուրիշետեւ մեր քանդեալ հայրենիքը, մեր յիր ու յան ժողովուրդը, առանց գործնական ազատութեան անարեւտարած է յայսօր և պիտի ապրի յիջիջ. ուրիշ միջոց չ'մտոր իրեն, այլ այն մեծ միջոցը, որ գործնականութիւնն է, և որ կ'առնայ անդնաբարելի զօրութիւնէն կը ծնի, մեղի կեանք հարկաւոր է, և կենաց էական տարրերն կամեն է, տգատ գործադրութիւնը կ'առնայ մէջ նշմարել և առ այն գիմնելու անհրաժեշտ է:

Բաժնեւոր ազատութեան ճշմարտութիւնն է, վասն զի անբան կենդանիք անդամ թէպէտ ազատութենէ զուրկ չեն, բայց նոքա ֆիզիքական օրինօք միայն ազատ են. գործնականութիւն սորված են, փնտաւորեն ու օղտակորեն փախչելու համար թիւն ունին, անձրեւէն ու յուրաքանչէր զիտեն, իրենց մէջ ընկերական հաճոյքներ կատարելու զգացումը կը կրեն:

Չաւանքն սիրելու, անուշանելու և խնամելու ոգին բնապէս ունին, բայց ինչ չունին գիտէք, երբոր իրենց առկերակուն երթալու, փնտաւորեն փախչելու, ընկերական հաճոյքներ կատարելու, զաւանքն սիրելու և խնամելու ազատութիւնն գործադրելու ձեռնարկեն, զանոնք զիմուրդը և արդիւնքը զօրութիւն մը գիմն դրէ զիրենք. հոն կը մնան ազատութիւնը հոն բռնաբարուած է, հոն կենեքը վտանգուած է, հոն կամք և գործնական ազատութիւն պէտք է որ հեղինակութիւն ծնի, վասն զի կ'երեք հեղինակութեան մէջ է. հեղինակութեան աղբիւրը գործնական ազատութիւնն է. այսպէս եթէ մեր մէջը միայն ֆիզիքական ազատութիւնը բաւական համարիմք. մենք զուրկ ենք հեղինակութիւնէն, մեր կեանքը փրկուած չէ, և մենք կ'առարկեալ մարդու փրաւասութեամբ չ'ենք ապրիր. արդ սիրելի Հայեր, ի հարկէ մեծ խնդիր մը է մեզ միշտ հարցաբնել թէ, ո՞րն է մեր գործնական ազատութեան աղբիւրը, և ինչ է անկէ հետի փախչելու պատճառնիս, որ այսպէս զմեզ միայն ֆիզիքական անկատար կենաց դատապարտեր է:

Չասի վործով տեսած գիտեմք որ կ'առնայ գործնական ազատութիւնը, առանց զօրութեան չ'անանիր. և զբոլոր թիւն ալ, չ'ընար իւր հիմը անհատական կամաց վրայ դնել, զի անհատական կամքը, տկարութիւնն է, և տկարութիւնը զօրութիւնը կը մեռցնէ. այլ կ'առնայ գործնական ազատութիւնը պէտք է ժողովրդեան միացեալ կամացը մէջ հիմնել. զի ժողովրդեան կամքը զօրութիւնն է, և հոն զօրութիւնը

կ'առնէ. ու կ'առնայ ազատ գործադրութիւնը իւր լուծումը կը գտնէ, այս է նորա աղբիւրը, իսկ անկէ փախչելու պատճառնիս յայտնի բաւելով տգիտութիւնն է, վասն զի միշտ սխալ բմբռնած եմք թէ, մեր մէկուս շահը միւսին չ'պատկանիր, և թէ մէկուս վնասը միւսը չ'առնէ:

Գեւ խիստ շատեր չեն գիտեր թէ, Ազգային անհատական պարտքը, իւր անձէն աւելի իւր ազգը խնամելն է, իւր տունը չնկէն աւելի հայրենի փառասիրէր կ'անգնեն է, իւր անձը բարձրացնելն ու փառաւորելն աւելի իւր անկեալ ազգութիւնը և իւր ներսնամտութիւնը եկեղեցին բարձրացնելն ու փառաւորելն է, վերջապէս իւր ճակտի քրտինքը թողլով իւր կողմած ընկերականութեան, ընտանութեան արտասուք սրբելն է, այս է անհատական պարտքը, այս է կեանքն եւրոպայաւորող անսուտ պայմանը, զոր դարձնէ ի վեր ազգերը կազմող անհատներ՝ սխալեցան, ու չ'անցան, վասն զի իրենց փառքը, մեծութիւնն, ու երկնայնութիւնը ընկերականութեան մէջ չ'ընտելցին, ալ իրենց վրայ դայն լընտրուելով՝ ընկերական ամբողջութիւնը անցոր և տկար թողին, քայլ քայլեալ, և այսօր իսկ այն շինութեան վնասակար տակն են:

Հիմա նման այն անձին որոյ ձեռքը իւր գլուխը չ'ապաւանէր, նորա յոսերուն անտարբեր կը կենայ, նորա օգտին կ'անհազանայ, և կ'արծելով որ նորա կենսականութեան աղբիւրը անկէ կը տարրերի, և մեծապէս կը սխալի, կը վնասէ, և հոսակ յետոյ կը մեռնի, որովհետեւ այն ամեն ջաւերուն՝ անխտանելի կերպով ինքն իսկ երթալայ է, այս կերպ ելաւ յայսօր մեր ազգին կայսրութիւնը, այսպիսեալ ինչպէս այն վիճը, որու վրայ տգիտութիւնը կը բռնանայ, և անխտանութիւնը կը հրամայէ. այսպիսեալ հոն դերեզմանի մէջ ծածկուեցաւ Հայոց ազատութիւնը, և հոն լուրջ կենաց վնասներդ աշխարհութիւնը, հոն կ'որոշուեցաւ պատմութիւն մը, որու մէջ առաջին մարդկութեան անկումը, իշխանութեան տապալումը, և փառաց չիլումը գրուած է. և որպէս զի այդ վնասը գլուխի, և կեանքը յառնէ, վերկանք մը պէտք էր, և շատեր կըսէին թէ Սահմանադրութիւնը պիտի ընէ զայն, բայց վորձը ստուգեց որ այդ Սահմանադրութիւնը, հրահանգ մ'է միայն, և կարօտ է կամաց ազատ գործադրութեան, արդ միայն Սահմանադրական առաջնորդութիւնը բաւական չէ զազ մը այսպէս անխտանութեան յառաջադիմութեան տանիլ, և ազատիլ իւր լընեալ կայսրութիւնէ, ուրեմն յառաջ քան զՍահմանադրութիւնն, ինչ ընել պէտք է, և արհիմնելու է, մեր փրկանաց քայլերը, վերջապէս տունը յուսալու է:

Երբ ժողովրդային կեանքը կը պահանջէ և ասի միայն դպրոցներուն մէջ կրնայ համակերպել, դպրոցներով ապագային սերունդը պիտի վերածնի զազգը, և անհա շախաղաքաստութեան համար ուրիշ բան չ'մտոր բայց ինչէ դպրոցները բարեկարգել, զի առանց անոր Սահմանադրութեան ու դին փառքը ժողովրդին սրտին մէջ չ'յառնելու ու չ'ապրիր, փառքը ներկային պէտքն է, և ապագային կեանքըն է, մեր պէտքերը մեզ վարժարանները կուտան և մենք զանի ապագային կը հաղորդենք, և ասի ինչ

պէս որ ըսի նայն իսկ դպրոցները մեզ կուտան. սիրելի Հայեր, եթէ կեանքընդին սիրել պէտք է, չ'վարանինք սիրենք դպրոցները, այն է մեր կեանքը. վաւերք և ողին:

Ստեփան Թիւրապեան

ՏԱԽԵԼԻՑԷ

Կէչէն բաղար իրթէսի կիւնիւ, խակիւտարտա տէօրթ պէշ եաշընտա յօճուղուն պիլի, պիր խանէնին պալգօնուտան սօգաղա տիւշմիշ իսէ տէ, հէլէ քի, յօճուղա պիր շէյ օլմամըշ տըր:

Պալ թարգ գաղար վալիտէլընի պի դայտըլընտան նէշէթ իթմէքտէ օլտուղու շիւրհէտէն միւսթաղնի տիր, — Իշ պալ բէնճէնպիհ կիւնիւ, Աճէմին պիրիսի, Գալաթատա Պէյլաւտէ սօգաղընտան կէչէրքէն, պիր կէնճ գըղիւղէրինէ հիւճուճ պիլիլէ, պըշաղլէ դարնընտան վուրմիշ տուր: Մէրգուճէ գըղըն ստղ գալաճաղընտ իւմիտ եօգ տըր: Գաթիլի մէրգուճ ալաղ ու կիրիթիթ օլունամամըշ տըր:

— Կէչէն սալը կիւնիւ, Պէշիթթաշ սաքիլէրինտէն լըմէնի տէլիդանլըսըն պիրի, խանէնինէ կիտէրքէն, եօլտա պիր մանտա ըսաթ կէլիլալ, պույնուղու իլէ մէրգուճա վուրմիշ տուր: Տէլի դանլընտ ստղ գալաճաղընտ իւմիտ եօգ տըր տէնիլ:

— Իշ պալ բէնճէնպիհ կիւնիւ, տոււարնըն պիրի, Գալաթատա պիր եսալտա իլլէրքէն, զի իլլէմիթ եւիլքտէլքտէն աշաղա տիւշմիշ, պիր կէօղիւ ըսաթ լըմըշ տըր:

— Պիր թարգմա ասքէլլէր, իտարէլիտէպիլլէրլէրի վարալարը, պիր իւրմէնի գալնտա ըսաթ լըմըշ տուր: Կէչ պիր լիւտաւ տայտա պէշ զշ ֆայիլղալըրար իտի, Պալաւտա պէշ օլլէրլէրլէրլէր պին լիւտ թօլլալըշ վէ շու սոն կիւնիլտէ, դարընըն իլէ իլլէ նէֆէր յօճուղարըն ֆաղըր ու սէֆիլ պիր հալտէ պըրադարադ ֆիրար իլլէմիշ տիր: Հիւքիմէթ մէրգուճա տրամաղտա տըր:

— Խակիւտարտան իսիլ շէհիլէ գատար թէմիտ վէ ինչա օլունամաղտա օան տէմիլ եօլու խաթ թընա պիր շիւպէ իլլաւտ, վէ մէնպալ լիմարթիթ օլուն իլլալ շէհիլ ճէսիմ տաթի թարիլի մէզըլիւր մէնաֆիլիտէն միւսթէֆիլիտ օլմադ իլլալ, ինչապէս պի իւրտէլի մէնիլէ գըրար վէրիլմիշ իտի իսէ տէ, նէ չարէ քի մէղքիւր լիւրիլին սմէլիլաթ ընա էլէլվմ պէտ ու միւսպէշէթ օլունամամըշ օլմաղլա, մահալլը մէզըլիլէ էհալիսի իլլալ թարիլին պիր անիլվէլ եալըլմաղը հազգընտա մէրքէլի վիլայէթէ իսթիլհամալէլը թաղաթ իլլէմէքտէ իմիլլէր:

— Լիւրաղըն լէտիլիտէն Ասիլ անէլի ալլիտէ պալունարադ, գալտէլի ճարիլէսինէ թաթալգան, սապահարը լիւլմ իթմէքտէ օլան նէֆէրթթըն միւտաթթի լիւլմիլլէրլէրի լէսիտէլ իսիլ լիւլմ օլտուղու ճիհէթլէ, չարչէմպիհ կիւնիւ Պաղը սէրասքէրիտէ պիր աթէշլի լիւլմ լիւրա զըլմիլըշ տըր:

— Լաւորտա Սալթանաթըն անիլլէ սէֆիլի տէվլէթլու Միւսիլիւս բաշա հաղթէթլէրլինէ քէրլմէի քէպիլլէսի, լաթի Պանֆօրուն պիրտաթէր Սիր Պարնէր լընթիլ իլէ ազալ իլլալլաճ իլլէմիշ տիր:

Լօտարանըն միւթպէրանը էհալիտէն խալլի տալլէթլէր վէ սէֆիլլէր պալունտուղու հալտէ, միւսալլէլիլիւմանըն նիլքեաշը, ուսուլ վէ միւրաթիմի իլլալ: Ս. Պօղոս ուլու թիլիտէսին

կտորի, ուստի համարում ենք որ շուրջին ալ շուրջին մէկ տեսակն է ցամառային ճիշդը շուրջին ալ շուրջին է և միայն վիճակաւ անկէ կը տարբերի. բայց տես ինչ մեծ անմասնութիւն մը կայ շուրջին և շուրջին մէջ և եթէ ամեն օր չի տեսնենք այս երեւոյթը կարծեմ դժուարաւ պիտի համարէինք որ քսէին մեզ, թէ ինչ տարբերք որ կան շուրջին մէջ, նոյնն են որ կը կազմեն նաեւ շուրջին :

Նոյնպէս եթէ կտոր մը շաքար առնենք և շուրջին մէջ հալեցնենք, նա հոն աներկայ լիւրջ և մեր աչքը ալ չգրուցեր մեզ թէ հոն շաքար կայ, սակայն շատ ազնի գիտենք որ կայ, վասն զի մենք էինք որ ձգեցինք, ուստի, սիրելի ընթերցողս, մի վստահիր բնաւ քու աչքիդ մարմնոց բազադու թիւնը իմանալու համար, վասն զի հոս ալ բնութիւնը մեծ մեծ փոփոխութիւններ կը գործէ, վասն զի երկու տարիք իրարու հետ բազադուելով իրենց մէջ բաւորովին տարբեր մարմնոց մը ծնունդ կուտան, որ ոչ մէկուն և ոչ միւսին կը նմանի, և ոչ ոք կարող չէ տեսնութեամբ գիտնալ նոյա բազադու թիւնը, ուստի ոչ թէ մեր աչքերը ալ տարբարանալան միջոցներն են որ այդ մարմինները կազմող տարրերը մեզի կը յայտնեն :

Այսպէս տարբարներ եթէ լուծէ քրտինքը, հոն կը գտնէ այն տարրներն ինչ որ կայ արեան մէջ, դեղերներուն մէջ և ալ հիսուածոց մասանց մէջ :

Մի միայն մարմին միջոցաւ չէ որ այսպէս կազմութիւնը իւր մասնակիւնը կը կորսնցնէ այլ ուրիշ ալ և ալ ճամբով, զոր հարկ չենք համարիր հոս մի առ մի դնել, նոյա հետզհետէ կը դատարկ անի, կազմութիւնը կ'ապառուի և հաստարակութիւնը կ'որոտելով մահը անգամ տեղի կունենար, եթէ միւս կողմանէ այդ ապառու տարրերոց տեղ բնութիւնը նման տարրերով չլեցնէր. այս նորոգումը ինչպէս բոլոր տեղի կունենայ կերակուրներու միջոցաւ :

Ահաւասիկ այս շարժումն է որ հաստարակայն տեղի կունենայ թէ բուսոց վրայ և թէ կենդանեաց, սա տարբերութեամբ միայն որ բոյները իրենց արմատներովը գետնին յարած անշարժ էակները ըլլալով, արմատները գետնէն ուղղապէս իրենց պէտք եղած տարրերը կը ծծեն, նոյնպէս ցողունը և տերեւները առաջիկայ և անշարժ օգէն կառնեն ինչ որ իրենց զարգացման համար պէտք է և հոն կը պարպեն դարձեալ ինչ որ աւելորդ է իրենց վրայ մնալու այդպէս չէ կենդանեաց համար, կենդանիները որովհետեւ գետնին կըլլան շին, հետեւաբար շին կրնար իրենց անդեան պիտոյքը ուղղապէս անկէլ չաղել, ուստի ուրիշ ճանրայ մը պէտք է ըլլալ նոյա վրայ որպէս զի անուղղ մուտ գտնայ, և յիշորաւ նոյա ներքը դետեղուած է պարկ մը, որ ստամոքս կը կոչուի և ուր նոյա իրենց կերակուրը կը մտցնեն, և այս կէտէն անդին է որ կենդանիներն ալ ճիշտ ու ճիշտ բուսոց նման կը սրնանին, այսինքն ինչպէս ծառայն արմատները տունց գիտնալու գետնէն կառնեն ինչ որ հոն գտնեն, նոյնպէս ստամոքսին և աղիքներուն վրայ տարածուած բազմաթիւ փոքրիկ երակները կ'առնեն կամ կը ծծեն ինչ որ իրենց պատահի, կամ ինչ որ կենդանին հոն յուղարկէ, ուստի կրնանք ըսել հոս ցոյցեր հալի այն իմաստալից բօքք որ իր պարզութեամբ չարի ալ

վսեմ է. և կենդանիներն ալ ունին իրենց արմատը ստամոքսին և աղիքներուն մէջ :

Բայց կերակուրը կենդանեաց տարբարներ մէջ մարտնչէ և նորա սրնուցիչ հիւթը արեան խառնուելէն ետքը, տակաւին այդ անդեամբ ճիւղացեալ արիւնը կարող չէ հիսուածոց կորուստը լեցնելու : Այդ արիւնը մէկ նոր փոփոխութիւն մ'ալ պիտի կրէ կազմութեան մէջ որպէս զի անուշանելու յատկութիւնն ստանայ և ըլլայ, ինչպէս կըսեն կենսաբանք, կենսաբանք : Այս փոփոխութիւնը տեղի կ'ունենայ թոքերուն մէջ ուր արիւնը կ'երթայ նախ տարածուելու և օդը զոր կենդանին ներշնչութեամբ հոն կ'ուղարկէ այդ արեան հետ հաշարուելով նորա աւելորդ եղած մասերուն հետ (աւելորդ անուշանել հետ) բնազդութեամբ գործա կը հանէ զանոնք երբ արտաշնջութեան երեւոյթ տեղի կ'ունենայ : Այսպէս արիւնը մարմնակալ կը դառնայ դէպ ի օրին որ կերպունն է արեան թափման և կը տարածէ դայն ալ մեն կողմ մարմնաւոր խոռոչակներու միջոցաւ որ անկէջ ծնունդ կ'տոնուն :

Բուսոց և կենդանեաց միջոցաւ տարբարներուն վրայ այս բնազդութեամբ տեսողութիւնը ընդհեռ յետոյ տեսնենք նոյա ծննդակալութիւնը :

Կենդանիք այս նկատմամբ ունին իրենց արուն և էգը, նոյնը ունին նաեւ բոյները : Եւ այս յատկութեամբ ալ բոյները կը միանան կենդանեաց հետ, ինքնեւոր, մի զարմանար բաժնի, զարմայիլ բնութեան վրայ և տես թէ որչափ հրաշալի է նա, նորա ամենագէտ Արարիչը կարծես մէկ յատակազծի ի՞նչ վրայ միայն ուղիք է պատրաստել իւր արարածները և նոյա վրայ զաշտմունքներով իրենց արունները ուղիք է տարբերել տարբերութիւններ ուղիք կը տեսնեն ոչ միայն բնութեան այս երկու մեծ աղբաց բուսոց և կենդանեաց վրայ, այլ նաեւ նոյն իսկ մի և նոյն աղբիւն, մի և նոյն ճիւղերուն և մի և նոյն ձեղերուն անհատներուն վրայ, բայց մի այդ տարբերութեանց համար բոլորովին բաժնի գտնուի մէկը մէկը. բնութիւնը այնպէս է բրած վասն զի անով միայն կրնար հրաշից գունտ մը ըլլալ, անով միայն յախարհ կրնար գեղեցիկանայ, ուստի ջանա՛, դու՛ որ սիրահար ես բնութեան. ջանա՛ զննել աւելի խորը, հարցո՛ւր նպատակը և պիտի տեսնես ան տեսն որ ամենն ալ մէկ կէտի մը վրայ պիտի բռնուին, այն բնութեամբ տարբերութիւնները զոր կը տեսնես դու ծաղիկներուն վրայ, այն բնութեամբ ծաղիկներն. որ լեռներն և պարտէզները կը զօրղ արեն, իրենց մէջ ամենքն ալ կը բախանալեն ծեւնոց ակաւորութեան երկու սկզբունքները որոնց միացմամբ պատուր կը ծենին :

Առ ծաղիկ մը ձեւը, ընէ՛ զայն, տես նորա թերթերուն մէջ ոյն մանրիկ թերթը որ ծաղիկն կեդրոնին շուրջ կը պատեն, նոյա իրենց ձեւերուն մէջ կը տարբերին իրարմէ ծաղիկն տես կին համեմատ, նոյա քանակութիւնը էւել կամ պակաս կըլլայ այս կամ այն տեսակ ծաղիկներուն վրայ, բայց ընտել չըլլալ որ պակասն նոյա վրային, չիկայ ծաղիկ մը որ զանոնք չունենայ : Անոնք արդ ստատութեան ներքոյ տես կան մասերն են, անոնք ծաղիկը բեղմնաւորող սկզբունքը կը պարունակեն, նաեւ չըլլալ որ պակասն նոյա վրային, չիկայ ծաղիկ մը որ զանոնք չունենայ : Անոնք արդ ստատութեան ներքոյ տես կան մասերն են, անոնք ծաղիկը բեղմնաւորող սկզբունքը կը պարունակեն, նաեւ չըլլալ որ պակասն նոյա վրային, չիկայ ծաղիկ մը որ զանոնք չունենայ :

Իսկ հիմայ տես դարձեալ նոյն ծաղիկն կեդրոնին վրայ ուրիշ թերթ կամ փոխանակ մարմիններ, նոյնպէս էւել

կամ պակաս թուաւոր, այս կամ ոյն ձեւերով, ասոնք են որ պիտի բեղմնաւորին և ապագային մէջ պտուղ պիտի ըլլան, ասոնք արդ ստատութեան կրակաւորական մասերն են, առանց մէկուն կամ միւսին բնաւ կարելի չէ արդատաւորութիւն, և տես որչափ իմաստուն է բնութիւնը որ եթէ բուսոց վրայ ըզգայման և շարժման շնորհը զարգած է, գոնէ արգասաւորութեան այս երկու սկզբունքները քովէ քովէ է դրած, որպէս զի նոյա կարող ըլլան իրենց տեսակը յարուցանել Միջոցաւ կենդանեաց վրայ առանձին անհատներու վրայ հաստատած է զանոնք, բայց նոյա վրայ ալ դրած է անդամադրել ըզգայում մը որով նոյա յար իրարու կը միանին :

Ահաւասիկ բուսոց և կենդանեաց վրայ մեր ընդհանուր և համառօտ տեսողութիւնը որ կրնայ ամփոփուիլ այս տողերուն մէջ թէ գործանաւոր մարմննոց այս երկու աղբերը մի և նոյն նպատակներուն կատարելու և այն իրենց կոչումն է բնութեան մէջ. անանի և նմանը յառաջ բերել, այսինքն պահպանել անձը և պահպանել տեսակը, որ գործարանը որ զննենք նոյա վրայ պիտի տեսնենք, որ այս երկու նպատակներուն մէկուն համար է կազմուած և անոր համար կը գործեն, և թէ կենդանեաց վրայ աւելի խառն և բազադուել կազմութիւն մը կը տեսնենք, և եթէ նոյա վրայ կը տեսնենք այնպիսի գործարաններ, ինչպէս տեսողութեան, լսողութեան, մարտարութեան են, գործարանները, որոնցմէ զուրկ են բոյները, ասի անոր համար է որ կենդանիք բուսոց նման երկրին կոչուած չըլլալով, չեն կրնար ուղղապէս հոնկէ առնել ինչ որ պէտք է իրենց սնանելու համար, ուստի հարկ է որ նոյա ճանշան արտաքին նիւթերը, գիտնան թէ ինչով կրնան սնանիլ և աւելորդ իմեն, և որովհետեւ իրենց կամօքն է որ պիտի գիտնեն կերակուրն և ոչ բոյներուն պէս անգիտաբար պիտի սնանին. ուստի բնութիւնը դրած է նոյա ներքը մէկ զգայում մ'ալ որ կը զրգուէ զոնոնք և կատարէ որ կամք ունենան սնանելու, որ ուղեն պահել իրենց սննդը, այս զգայումն է հոգեւոր :

Բայց որ գործարանն է այն որ այս զգայումներն և կենդանային շարժումները կը կառավարէ, որն է այն գործարանը որ կենդանեաց վրայ ըզգայակալութեան և շարժակալութեան երկու աղբիւր յատկութիւնները կը ծենին, որ զկենդանին կը մասնաւորէ և ուսկից ի հարկէ զուրկ ըլլալու են բոյները : Ընթերցող, այդ գործարանն է զգային դրութիւն կոչուածը, որ կը բաղկանայ գլխաւորապէս մասնաւոր հիսուածքով ընդարձակ մտքման մը, որ գտնիլ կը լեցնէ և օգէ կը կոչուի, և նոյն հիսուածքը ունեցող բարակ թերթէ, որ ուղեղէն և անոր յարակից մասերէն ծնունդ առնելով մարմնային ամեն կողմը կը տարածուին զէլ կը կոչուին : Այս ջիւղերն են որ ուղեղին հրամանները անդամներուն և ամեն մասանց զգիւթներուն հաղորդելով շարժումները յառաջ կը բերեն, և արտաքին դէպքերը զգայարանաց միջոցաւ ուղեղին հաղորդելով զգայումն ենք կը ծնին :

Այսպէս ահաւասիկ կենդանիք իրենց տարած պոչածոնները, որոնց կոչումն են նոյա, միջոց ուղեղաւ կէտ մը գիտնալով կը կատարեն : Գիտեն որ սնանիլ և ածել պէտք է, ուստի կընեն

նոյնը. և որպէս զի բնեն՝ բնութիւնը նոյա վրայ դրած է գրգռութիւն մը, զգայում մը որուն չեն կրնար դիմադրել առանց պատուհասի, իսկ եթէ բոյները չունեն այդ զգայումը, բայց նոյա համար ալ բնութիւնը ամեն ժամ ի պատրաստի է, չինած և կ'ապրին ու կը ծնին առանց զայն զգալու :

Բայց միթէ զարմանալի չէ որ բուսոց մէջ ալ, գոնէ տմանց վրայ, երբեմն զգայակալութեան և շարժակալութեան փոքրիկ նիւթ մը կ'երեւայ, և մասնաւոր բնութիւնը կ'արծես այս երկու յատկութիւններով ալ ուղիք է անոնք զարգարել և մասնաւոր զանոնք եթէ ոչ բարձրաստիճան կենդանեաց գոնէ անոնց ստորնագոյն տեսնանք :

Տես սա անշուք տունիկը, ինչպէս հեղիկ ու առանձին պարտիկն մէկ եղերք կ'ապրի, չ'ունի նա այն գեղեցկութիւնը և այն օրոյծաւ պատկերը որ վարդին և շուշանին վրայ չըլլայ կ'ըմայրեցնեն. չ'ունի նա ոչ կ'ապրի բարձր գաղթելու և ոչ թմբուլի տերեւախիտ ուտերը որ լեռանց մէջ հովիտին և ուղեւորին հանգստեան հովանին կը կազմեն, վերջապէս չ'ունի նա այն բուսական զգողութիւնը որ պարտիկային և տիւրիւր աչքը կը յանդուրանեն, բայց բան մը կայ նոյա վրայ որ անկիւր արտի հետ կը խօսի քան աչքի, բան մը զոր սիրտը միայն կը սիրէ, քննէ՛ դու զայն և կը ճանչնաս զանի, զննէ՛ նորա տերեւները, բայց մի գոյցէ զպիտ անոնց զննի՛ց դու, զի կը որդաղի նա քեզի, կը վշտանայ, կը լալէ իսկոյն իւր անքնները. կը տեսնես, զգայ նա և ինչ քաղցր և իրաւացի անսն մը դրած են նոյա բուսականք, զիսկ (սննդի թիւ) կ'անուանեն զայն :

Նոյնպէս մտադրութեան արժանի է Տէնէ կոչուած բոյսը. նորա տերեւներուն վրայ երբ ճիւղ մը կուղայ հանգչելու, իսկոյն տերեւները կոտորին և կը գոցուին, ուստի տեղը թշուառ ճիւղն ճիւղ կընէ վախելու, որչափ ճեղքնի նա, այնչափ աւելի տերեւ կը գոցուի, մինչև որ ճիւղ յոգնելով ալ ինքզինքը հանդարտ լծուի, այն ատեն տերեւը կը բացուի և կը կուտայ հոն բանտարկեալ ճեղքն :

Նուազ գիտողութեան արժանի չեն նաեւ մէկ քանի բան շարժողութեան տերեւոց ըրած մասնական շարժումները, նոյնպէս արեւադէմին գէպ ի արեւ դառնալու շարժումը և օգէ տունիկն տարուէ տարի ըրած տեղափոխական փոքրիկ շարժումները. այս վերջինը անգի կունենայ տունիկն տարուէ տարի նոր արմատ ձգելու եղանակն որով իւր գերքը քնն մը կը փոխէ :

Ահաւասիկ բուսոց մէջ զգայակալութեան և շարժակալութեան վրայ ըրել օրինակներ որք բոյներուն ընդարձակ յանկն մէջ կրնան աւելի բազմանալ, և մէկ քանի ստորնագոյն կարգի կենդանիներու վրայ տեսնուածն ընէ աւելի յայտնի և բայց ըլլալ, բայց բնական փոփոխակ զայն զգայում անուանելու հրաշալի կը կոչեն արեւ յատկութիւնը :

Յաջորդ յօդուածով մը պիտի խօսինք կենդանեաց կոչումն արարածոց վրայ : Մ. Վարդապետեան